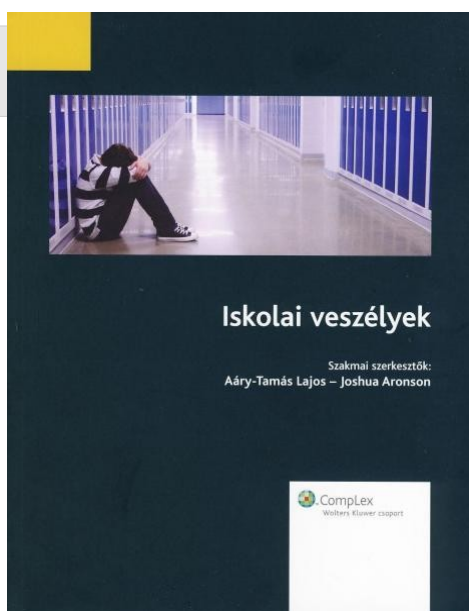

Iskolai veszélyek

Dóczi-Vámos Gabriella

Áary-Tamás, Lajos és Aronson, J. (2010, szerk.): Iskolai veszélyek. Complex Kiadó Kft., Budapest.

„Az oktatás a második legnagyobb társadalmi alrendszerünk, legalább három és fél millió embert érint. Olyan kötelező közszolgáltatás, amelyből a tankötelezettség miatt nem lehet kilépni. Ezért kiemelten fontos, hogy ebben az alrendszerben biztosított legyen az oktatási szereplők életének, testi és lelki épségének, illetve biztonságának maximális védelme” (Áary-Tamás és Aronson, 2010. 11.). A modern pedagógiai kutatások a hetvenes évektől kezdve vizsgálják az iskolai agressziót, e jelenség azonban az elmúlt egy évtizedben váltotta ki ismét azt a tudományos, közéleti és a mindennapi gyakorlatban is tapasztalható érdeklődést, mely intenzív nemzetközi és hazai vizsgálatok sorát indította be. Ide tartozott – e recenzió tárgyát képező kötetben publikált – az *Áary-Tamás Lajos*

oktatási ombudsman által elrendelt, az iskolai erőszakkal kapcsolatos hazai helyzet feltárására irányuló átfogó vizsgálat is, amely kutatási beszámolót *Iskolai veszélyek* címmel jelentette meg *Joshua Aronson* társ-szerkesztésével. A Complex Kiadó gondozásában 2010 őszén megjelent 335 oldalas kötet az iskolai erőszak témáját, mint egy gondolattérkép középpontját járja körül hat fejezetben, szélesebb kontextusba beágyazva. A szerzők ismertetik a fővárosi (*Mayer József, Nádori Judit, és Vigh Sára*), az országos (*Demeter Endre, Gerő Márton, Hajdú Gábor, Hajdú Tamás, Hordósy Rita, Lakatos Zsombor, Lőrincz Dalma, Sáska Géza*), és a nemzetközi (*Bassola Eszter és Lux Ágnes*) helyzetet, valamint bemutatják a jogi (*Áary-Tamás Lajos*), kriminológiai (*Kerezsi Klára, Bolyky Orsolya, Györy Csaba, Parti Katalin és Sárik Eszter*) vonatkozásait, és a mindennapi gyakorlatban alkalmazható, már *Elliot Aronson* által is népszerűsített, mozaik-módszert (*Joshua Aronson*).

A jelenség leírására az elismert 'iskolai erőszak'-kutató, *Olweus* meghatározása terjedt el elsőként, mely szerint az erőszak (így az iskolai erőszak is) olyan agresszív magatartás, ahol az elkövető a saját testét vagy valamilyen eszközt használva okoz sérülést vagy kellemetlenséget valaki másnak (idézi: *Gyurkó és Virág, 2009; Smith, 2004*). Ebben a definícióban nem jelenik meg még a mára egyértelművé váló gondolat, miszerint az erőszak körébe tartozik a verbális és a pszichés erőszak is. Valójában nemzetközi szinten sincs konszenzus abban, hogy mit értenek alatta (*Smith, 2004*). Az ombudsmani kutatásban megfogalmazott definícióban már az anyagi, tárgyi javak épsége is benne foglaltatik: „az agresszió pszichológiai ihletésű fogalmának számos értelmezése alapján (*Mihály, 2000; Buda és mtsai., 2008*) magyarázva az iskolai agresszió jelenségét ebben a kutatásban agresszív viselkedésnek tekintjük azt a szándékolt – tehát nem véletlenszerűen bekövetkezett – cselekvést, amely valamilyen fizikai, anyagi vagy lelki károkozással, sérüléssel jár. Ezek szerint az agresszió célpontja az egyén teste, tulajdona vagy pszichikai épsége ellen irányul. Az agresszív viselkedés szándékos, de nem feltétlenül a károkozás a célja. (A tárgyakra irányuló agresszió az iskola

felszelése, épülete is.)" (*Hajdú és Sáska*, 2009. 8.; *Aáry-Tamás és Aronson*, 2010. 17.). A könyvnek találhatóan talán ezért *Iskolai veszélyek* a címe megpróbálva kerülni az erőszak és az agresszió kifejezéseket.

A nemzetközi folyóiratokat böngészve, az iskolai agresszióval, és főleg a 'bullying' ¹ jelenségével kapcsolatos kutatásokat, írásokat találunk már az 1970-es évektől kezdve (*Kirby*, 1976; *Wiley*, 1976; *Rubel*, 1978; *Lesser*, 1978). Beavatkozási és megelőzési programok az 1970-es évek végétől, 1980-as évek elejétől (*Grealy*, 1979; *Milstein*, 1980; *Rich*, 1981) kerülnek kidolgozásra (*Smith*, 2011). A jelenség kutatásának történeti alakulását *Smith* (2011)² négy nagyobb fázisra osztotta. Az első időszakban a vizsgálatok az agresszió *eredetére* fókuszáltak (1970-1988); kevés számú korábban végzett izolált kutatáson kívül a 'bullying' jelenségének szisztematikus vizsgálatának megindulása erre az időszakra tehető, főleg a skandináv országokban. A második időszakban a témára irányuló *kutatási programok megalapozásával* foglalkoztak (1989-1990-es évek közepéig). A harmadik időszak a *nemzetközi szinten megalapozott kutatási programok* kidolgozásával telt (1990-es évek közepétől-2004). A negyedik, máig is tartó időszak (kb. 2004-) a *cyberbullying* vizsgálatának megjelenésével indult meg, tehát azzal, hogy az addig verbális, fizikai és szociális erőszak (kiközösítés, pletykák stb.) mellett az agresszív viselkedés új terekbe is áthelyeződött. Eleinte a nemzetközi kutatások eredményeiből táplálkozhatott a magyarországi szakirodalom, később ezek az ismeretek számos hazai vonatkozású kutatási eredménnyel is gazdagodtak. Azonosítani és definiálni próbálták a probléma egyes elemeit, a különböző diákszerepek (bántalmazó, áldozat, szemlélődő stb.), és a szerepekbe helyezkedő gyerekek és fiatalok tipikus pszichés és magatartásbeli vonásaira és a szerepekbe helyezkedés okaira is koncentráltak. A hazai helyzet megismeréséhez több kutatás hozzátett azzal, hogy feltárták bizonyos régiók helyzetét (*Figula*, 2004; *Trencsényi, Maleczkyné, Rucska és Prémné*, 2008). Ebbe a megismerési folyamatba kapcsolódott az *Iskolai veszélyek* című kötet is azzal, hogy bemutatja a fővárosi és országos helyzetet. A 2008-ban a médiában oly erőteljesen megjelenő események hatására az Főpolgármester javaslatára a Fővárosi Önkormányzat Közgyűlése szakértői bizottságot állított fel. A Fővárosi Pedagógiai Intézet koordinálásában működő szakértői csoport feladata az volt, hogy vizsgálatokat végezzen a témában a fővárosi fenntartású középiskolák körében, melynek nyomán fogalmazzon meg javaslatokat prevenciók eljárásokra és konfliktuskezelési stratégiákra. Ennek a kutatásnak a beszámolója a *Mayer József* szerkesztésében 2008-ban jelent meg *Frontvonalban* címmel. Ennek nyomán terjesztette ki a kutatócsoport a vizsgálatot a budapesti általános iskolákra és óvodákra is, melynek beszámolója a *Mayer József, Nádori Judit, Vigh Sára* szerzőhármás által szerkesztett, 2009-ben megjelent *Kis könyv a felelősségről* című kötet. Az 'ombudsmani kutatás'-ként is emlegetett országos vizsgálat foglalkozott a verbális és nem verbális agresszió, a tárgyi agresszió és a rablás előfordulásával az intézményekben (heterogén és homogén képzést nyújtó intézmények³), a különböző szereplők közötti agresszió megjelenési formáival és mértékével, és ez utóbbi összefüggéseit vizsgálta a társas

1. A 'bullying'= gyakori fordítása 'iskolai zaklatás': „az agresszív viselkedés egyik fajtája, amelyben a diákat egy vagy több társa (illetve egy vagy több személy) ismétlődően és hosszú időn keresztül negatív cselekedetnek teszi ki. Negatív cselekedetnek minősíthető, ha valaki szándékosan sérülést vagy kellemetlenséget okoz vagy próbál okozni” (*Figula*, 2004). Nem azonos az 'iskolai erőszak' fogalmával, ami „az agresszív viselkedés egyik fajtája. Olyan negatív cselekedet, mely a tanulók egymás közötti; a tanulók tanárokkal vagy más iskolai alkalmazottakkal, a tanárok tanulókkal (esetleg szülőkkel) szembeni erőszakos viselkedésében nyilvánul meg. Az iskola világában a verbális, a fizikai és pszichikai erőszak számos formában regisztrálható” (*Figula*, 2004).
2. Azaz nem a viselkedés megjelenésének idejét, hanem a 'bullying' vizsgálatára irányuló rendszerezett kutatások megjelenésének idejét. Ugyanis például lehet, hogy a cyberbullying mint viselkedés már 2004 előtt is jelen volt, az ebben a témában végzett kutatások csak ez idő után jelentek meg.
3. „A képzési formákon belül az intézményeket „homogén” és „heterogén” intézményekre bontották, ami a megfelelő képzési formán belül azt jelentette, hogy a kiválasztott képzési forma mellett létezik-e másik képzési forma az iskolában. Így összesen hat csoport jött létre, amelybe a kiválasztott osztály és az azt tanító tanárok tartozhatnak: gimnáziumi osztály gimnáziumban, gimnáziumi osztály más képzési formát is oktató iskolában, szakközépiskolai osztály szakközépiskolában, szakközépiskolai osztály más képzési formát is oktató iskolában, szakiskolai osztály szakiskolában, szakiskolai osztály más képzési formát is oktató iskolában.” (*Demeter és mtsai.*, 2010)

kapcsolatokkal, társadalmi helyzettel és a szabadidő eltöltésével. Tanulmányozták az iskolai légkör és az agresszió kapcsolatát, csakúgy, mint a pedagógusok végzettségét és szakmai gyakorlatát, és az elkövetett és elszenvedett erőszakos viselkedés közötti összefüggéseket. Érdekesek a tanárok és diákok körében egyaránt megjelenő anómia, tekintélytisztelet és erőszak közötti viszony eredményei, nemkülönben a kisebbségi csoportokkal szembeni elutasítással kapcsolatban kapott adatok.

A kutatások dokumentálták, hogy az erőszak és az agresszivitás rendkívül változatos formában van jelen az iskolák és az óvodák életében, formája és intenzitása életkor szerint differenciálódik, mely formák közül több rejtve marad, így nem érik el a nyilvánosság (osztályon belüli, intézményi, sajtó stb.) szintjét. *Aáry-Tamás Lajos* bemutatja azt, ami felszínre került. Jogi szempontból megvilágítva sorakoztat fel példákat az ombudsmani munkája közben tapasztaltokról, elsőként a tanulók sérelmére pedagógusok által elkövetett bántalmazásról képet alkotva. Majd olyan eseteket is említ, amikor az intézményvezető korrekt módon járt el, és olyanokat is, amikor a szülők érezték magukat megalázva vagy érezték úgy, hogy helyzetüket nem kezelték kellő alapossággal. Az agresszió lelki (pl.: kiközösítés) formája jóval többször jelen van a fiatalok életében, de ugyanolyan nehéz a visszaszorítása, kezelése, megelőzése, mint a fizikai erőszaké. A kutatások eredménye arra is rávilágított, hogy az agresszió minden iskolatípusban megjelenik, de a mennyiségét és megjelenési formáját tekintve nagy szóródást mutat. A gimnáziumok és jó hírű szakközépiskolákban kevésbé jelenik meg a fizikai erőszak, és kifinomultabb módon jelenik meg az erőszak egyéb formája, mint a szakiskolákban, ahová lényegesen több rossz szociális feltételrendszerrel bíró tanuló jár. Az is kimutatható, hogy az életkor előrehaladtával nő a verbális agresszió előfordulása; míg az óvodai évek elején még kevésbé jelenik meg, a pedagógusok szerint az általános iskola alsó tagozatán már erőteljesen jelen van, és leginkább azoknál a tanulóknál, akiknek nincs más eszközük a problémák megoldására. Az óvodában a lányok érzelmkifejezését intenzívebbnek írták le, mint a fiúkéét, ezzel is utalva arra, hogy a verbális agresszió náluk korábban jelentkezik. Érdekes a kutatások azon eredménye is, hogy a szűk körű és általában gyenge kapcsolati hálójuk következtében az intézmények többsége szinte elszigetelten működik a külvilágtól, kevés társasághoz jutnak, például ritkán tartanak fenn kapcsolatokat civil szervezetekkel. Alig van, vagy egyáltalán nincs kapcsolat a tanulók szülei és az intézmény között, a pedagógusok gyakran csak írásban üzennek a szülőknek, ugyanakkor kiderült, hogy a tanulók is a szülők erőteljesebb bevonódását igényelnék. A kutatás azt is megállapította, hogy a pedagógusok többsége nem rendelkezik a módszertani kultúrával, sokszínűséggel, ami az agressziót visszaszoríthatná, megelőzné, kezelhetné, írja *Mayer*. Ezt támasztja alá az 2002-es a 37 országban átívelő kutatás, ami szerint az összes vizsgált ország közül Magyarországon a legmagasabb a diákok körében az áldozattá válás és hasonlóan magas a pedagógusok által bevallott osztálytermi fegyelmezetlenség mértéke és a diákok erőszakos viselkedése miatt a pedagógusban keltett fenyegettség érzése (*Akiba, LeTendre, Baker és Goesling, 2002*). A kutatások megerősítik azt, hogy az iskolákban több minden 'rejtett' marad. Ez azt a veszélyt rejtheti magában, hogy az osztálytermen belüli és kívüli nevelés-oktatás keretében nem kap kellő hangsúlyt az erőszakos viselkedés megelőzése és kezelése, ami hosszútávon akár a bűncselekmények elkövetéséhez is vezethet. A kötet *Kerecsi Klára* és munkatársai által bemutatott kriminológiai aspektusok azt mutatják, hogy az iskolához való kötődés nem csak a jó tanulmányi eredményekkel van összefüggésben. *Kerecsiék Hirsch* társadalmi kötődés-elméletéből kiinduló kutatásának hozadéka annak az 1994-es ISDR eredménynek a megerősítése, hogy az életkor, baráti társaság, valamint az alkohol- és drogfogyasztás három olyan tényező, amelyek hatást gyakorolnak a bűnelkövető magatartásra.

A kötet felépítése az iskolai erőszak széleskörű bemutatására törekszik, a nemzetközi programok, kiemelten az Európa Tanács tevékenységeinek áttekintése is helyet kap a tanulmányok között, valamint *Bas-*

sola Eszter és Lux Ágnes a Gyermekjogi Ombudsmanok Európai Hálózatán keresztül megkeresett európai gyermekjogi ombudsmanokkal végzett nemzetközi kutatása is olvasható.

A kötetben mintegy jó gyakorlatként jelenik meg az egyik szerkesztő, *Joshua Aronson* olvasmányos stílusú fejezete. A szerző egyfelől válaszol barátja, *Charles Murray* Az oktatási idealizmus kora című 2008-as eszéjére, melyben az író *Joshua Aronson* 'oktatási idealistának' nevezi, *Aronson* különböző etnikai csoportok teljesítménye közötti különbség csökkentésével kapcsolatos munkáját kritika alá vonva. Másfelől önmagáról ír, arról, ahogy az 1970-es évekbeli texasi Austinban előítéletekkel, társadalmi kirekesztéssel átitatott iskolákban felnőtt. Saját példáján túl egyéb, főleg a pszichológia területén végzett kutatásokat, valamint apja munkásságának egy-egy szeletét megvilágítva érvel a mozaik-módszer és az emberi teljesítmény és intelligencia helyzet általi alakíthatóság mellett. A fejezetet olvasva betekintést nyerhetünk a gyermekcsoportok szociálpszichológiai jelenségvilágába, ezen keresztül tanulságokat vonhatunk le a társadalmi kirekesztéssel, iskolában is megjelenő veszélyekkel kapcsolatban, mindezt optimista személettel átitatva.

Összességében állítható, hogy a kötetet átolvasva nagyon érdekes eredményekkel ismerkedhetünk meg. Értéke a kötetnek, hogy a hat nagy tartalmi egységet a fogalomtár követi és a sort hat oldalas irodalomjegyzék zárja, ami a témában végzett legfrissebb hazai és nemzetközi kutatások beszámolóit tartalmazza, valamint különböző tudományterületek (jogtudomány, kriminológia, neveléstudomány, pszichológia, szociológia) neves szakembereinek munkáit sorakoztatja fel. Külön érdeme a kötetnek, hogy a különböző szerzők a kutatásuk fogalmi hátterének, célkitűzéseinek, módszertanának, mintájának és egyéb körülményeinek pontos leírásával dolgoztak, mindvégig törekedve a kutatás-módszertani alapelvek megtartására, azaz az eredményeket a megbízhatóság, érvényesség és objektivitás jellemzi. A kötetben összegyűjtött beszámolók és tanulmányok kiváló alapot és terepet szolgáltatnak számos további kutatás, mélyfúrás indítására, a téma egy-egy szegletének mélyrehatóbb megismerésére.

Az iskolai agresszió nem magyar probléma. A világon szinte mindenhol küzdenek ellene. Az ombudsmani álláspont szerint az iskolai erőszak magyarországi visszaszorításához a kereteket az európai és hazai jogi normák együttesen adják, amelyekre a helyi megállapodások és szabályok épülhetnek. Amennyiben az oktatás és nevelés területével kapcsolatban álló érintettek az iskolai erőszak visszaszorítását közügynek tekintik, és együttműködésre törekednek, hatékonyabb, helyi igényekhez és feltételekhez igazodó döntések meghozatalára van lehetőség. Kiemelten fontos eredménynek tartom a kutatások során tapasztalt válaszadási hajlandóságot, valamint a vizsgálatban megjelenő tanárok, intézményvezetők és tanulók segítségére nyitott, segítséget igénylő jelzéseit. A kötetben összegyűjtött kutatások eredményei hozzájárulnak a fiatal generáció viselkedésének mélyebb megértéséhez, valamint az iskolában is megjelenő veszélyek, és ezek megjelenési formáinak, mennyiségi és minőségi előfordulásának, természetének megismeréséhez.

A zárszóban hangsúlyozom azt, amit *Áary-Tamás Lajos* az előszóban megfogalmaz, a kötetben összegyűjtött és további vizsgálatok szükségességét és relevanciáját, kiemeli a kérdés komplexitását és az ebből is fakadó többszereplős együttműködésre való igényt. Kifejti, hogy az erőszak visszaszorításában a civil és hatósági együttműködések megerősítésére, Európai Unió források megpályázására, nemzetközi tapasztalatok és jó gyakorlatok megismerésére és gyűjtésére van szükség.

Szakirodalom

1. Áary-Tamás, Lajos és Aronson, J. (2010, szerk.): *Iskolai veszélyek*. Complex Kiadó Kft., Budapest.
2. Akiba, M., LeTendre, G. K., Baker, D. P. and Goesling, B. (2002): Student Victimization: National and School System Effects on School Violence in 37 Nations. *American Education Research Journal*, 39:829

3. Buda Mariann, Kőszeghy Attila és Szirmai Erika. (2008): *Iskolai zaklatás – az ismeretlen ismerős. A jelenség a kutatási eredmények tükrében*. *Educatio*, 3. 373–386.
4. Figula Erika (2004): Bántalmazók és bántalmazottak az iskolában. *Új Pedagógiai Szemle* 7–8. 223–228.
5. Grealy, J. I. (1979): *School Crime and Violence: Problems and Solutions*. Ferguson E. Peters Company, Fort Lauderdale.
6. Gyurkó Szilvia és Virág György (2008): *Az iskolai erőszak megítélésének különbségei és hasonlóságai a gyermekvédelmi és az oktatási intézményrendszerben*. ESZTER Alapítvány – Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet, Budapest.
7. Hajdú Gábor és Sáska Géza. (2009, szerk.): *Iskolai veszélyek*. Oktatási Jogok Biztosának Hivatala, Budapest.
8. Kirby, M. (1976): *Our Nation's Schools – A Report Card: "A" in School Violence and Vandalism*. NASSP Bulletin 60: 108
9. Lesser, P. (1978): Social Science and Educational Policy: The Case of School Violence. *Urban Education* 12: 389
10. Mayer József (2008): *Frontvonalban. Az iskolai agresszivitás néhány összetevője*. FPPTI, Budapest.
11. Mihály Ildikó (2000): Erőszak az iskolában. *Új Pedagógiai Szemle*, 4. 52–58.
12. Milstein, M. M.: (szerk. 1980): *Schools, Conflict, and Change*. Teachers College Press, New York.
13. Rich, J. M. (1981): *School Violence: Four Theories Explain Why It Happens*. NASSP Bulletin 65: 64
14. Rubel, R. J. (1978): *Violence in Public Schools: HEW's Safe School Study*. NASSP Bulletin 62: 75
15. Smith, K. P. (2004): Violence in Schools: A European Perspective. In: OECD (szerk.): *Lessons in danger*. OECD, PEB, 136–145. (Online: http://www.oecd.org/document/23/0,3746,en_2649_39263301_22749463_1_1_1_1,00.html, letöltve: 2011-01-16)
16. Smith, P. K. (2011): *Why interventions to reduce bullying and violence in schools may (or may not) succeed: Comments on this Special Section*. *International Journal of Behavioral Development* 35: 419 originally published online 25 July 2011.
17. Trencsényi László, Maleczkyné Hallók Edit, Rucska Andrea, és Prémné Horváth Katalin, (2008): *„Tápaszta a gyermekbántalmazásról, avagy az agresszió láncreakciója”*. Tabula Rasa Pedagógiai Közhasznú Alapítvány, Miskolc.
18. Wiley, R. E. (1976): *Violence, the Media, and the School*. NASSP Bulletin 60: 19